

Řemeslná výroba v městech českého Krušnohoří v předbělohorské době

PETR JANČÁREK

I.

Od poloviny 15. století procházelo evropské hornictví výraznou vzestupnou vlnou, jež se projevila především ve střední Evropě a obzvláště v krušnohorské oblasti. Jestliže zde její počátek probíhal shodně na obou stranách zemské hranice, potom od 70. let se začal vývoj saské a české strany zřetelně diferencovat. V Sasku stoupla silně těžba stříbrné rudy po objevení rudných ložisek u Schneebergu a Annabergu a v souvislosti s tím zde vznikla nová města a městečka.¹ Vývoj české části Krušnohoří zatím pokračoval nezměněným způsobem. Zvyšoval se objem těžby v dosavadních báňských dílech a též některé městské lokality, jež zde dříve vznikly bez impulsu hornictví, začaly být těžbou ovlivňovány.² V 15. století zde existovalo devět lokalit městského charakteru, Krupka, Nejdeč, Jindřichovice, Luby, Hroznětín, Přísečnice, Kraslice, Hrob a Krajková, z nichž u čtyř nepředstavovalo hornictví rozhodující impuls jejich vzniku a u dvou je tento impuls nejistý. Pouze u tří městských lokalit — Krupky, Nejdku a Jindřichovic, sehrála těžba zřejmě rozhodující úlohu při jejich vzniku.³

České Krušnohoří se vyvíjelo pomaleji než Krušnohoří saské. Tato situace trvala až do objevení bohatého jáchymovského ložiska v polovině desátých let 16. století. Teprve tehdy začalo nové období ve vývoji naší části krušnohorské oblasti.

V rozmezí přibližně padesáti let zde vznikla řada nových měst a městeček a zásadně se změnila hospodářská a populační situace této části Čech. Vytvořila se zde mimořádná spotřební oblast se značnou hustotou obyvatelstva, zapojená teritoriálně dělbu práce do širších hospodářských souvislostí.⁴

Soustředěním výroby určitého druhu zboží na zřetelně vymezeném území se vytvářely ekonomické rajóny, představující progresivní momenty hospodářského vývoje. A především báňské oblasti hrály v tomto směru velmi důležitou úlohu. Rozvíjející se evropské hospodářství potřebovalo nutně stále více drahých i obecných kovů. A tak vzniknuvší hornická konjunktura nahromadila značný počet obyvatelstva v oblastech s nedostatečným zemědělstvím. Tím vznikla nutnost zabezpečit jejich zásobování v rámci vyšších tržních forem, než byly místní nebo oblastní trhy sousedních měst. To se týká hlavně potravinářského a spotřebního zboží. Báňské oblasti však byly závislé i na dovozu surovin potřebných přímo pro výrobu drahých či obecných kovů. Šlo především o olovo, lůž, provazy, kůže ap., a ty byly většinou dodávány ze vzdálenějších oblastí.⁵

Lze stanovit tři základní znaky, odlišující báňské ekonomické rajóny od sousedních oblastí:

a) Produkce drahých či obecných kovů a jejich export v rámci vzdálenějších trhů.

b) Existence slabého a nesoběstačného zemědělství.

c) Závislost na dovozu potravin, spotřebního zboží a surovin pro hornictví.

I v Krušnohoří se setkáváme se všemi znaky charakteristickými pro báňský ekonomický rajón. Hornictví přivedlo do této krajiny velké množství pracovních sil nejrůznějších kategorií a stalo se hlavním impulzem jak pro intenzivní urbanizační proces, tak pro vznik nových vesnic. Zdejší společnost se vyvíjela na území z přirozených příčin málo vhodném pro zemědělství, což znamenalo, že nemohlo být soběstačné v produkci potravin. Hospodářská jednostrannost vedla ve svých důsledcích k nutnosti teritoriální dělby práce a k závislosti krušnohorské krajiny na dodávkách potravin, spotřebního zboží a surovin pro hornictví ze sousedních nebo i vzdálenějších oblastí. Krušnohoří prodělalo od poloviny 15. století až do Bílé hory svoji vzestupnou i sestupnou vývojovou fázi. To vše dává plné oprávnění, abychom mohli tuto oblast považovat za báňský ekonomický rajón.

II.

Marxistická historiografie právem zdůraznila, že základním principem středověkého města je společenská dělba práce, přičemž nelze současně přehlízet, že privilegovaností některých sídlišť se projevil v jejich vývoji důležitý moment, jenž mohl vývoj sídliště ve skutečné město značně zpětně ovlivnit.⁶ Vedle měst s rozvinutou řemeslnou výrobou a silnými vztahy místního trhu existovala i privilegovaná města, vznikající za výjimečných podmínek. Ta v hospodářském smyslu zůstávala sídlišti neměstského charakteru a teprve postupně se v nich rozvíjela řemeslná výroba a obchod. Mezi ně patří v 16. století i nově vznikající báňská města a městečka. Bohaté nálezy rud v české části Krušnohoří vytvářely pro jejich vznik příznivé podmínky. Urbanizační proces, který zde probíhal, byl pro feudály velmi lákavý. Tak se stávalo, že vrchnost, aby podnítila intenzivní dolování a zajistila příliv potřebné pracovní síly, propůjčovala vznikajícím báňským sídlištím privilegia měst či městeček. Ta však většinou ještě nemohla plnit svoji ekonomickou funkci a městy se stávala v plném smyslu až mnohem později, často až v době, kdy původní impuls jejich vzniku — hornictví — již upadalo. Těž tvrdost a nepříznivost přírodních podmínek znesnadňovala a brzdila funkci společenské dělby práce a komplikovala celý hospodářský vývoj českého Krušnohoří.

S ohledem na obecnější souvislosti jsem volil jako periodizační mezníky pro řešení otázky vzniku nových městských lokalit v českém Krušnohoří léta 1450 a 1550. Rok 1450 znamená zhruba počátek vzestupu dolování v Krušných horách a vytvoření podmínek pro vznik nových báňských měst a městeček. Rok 1550 naopak uvozuje opadávání rozmachu hornictví a úpadek vzniklých lokalit.

Zásadní změna ve vývoji českého Krušnohoří nastala v polovině desátých let 16. století. V rychlém sledu za sebou vzniklo na naší straně zemské hranice od r. 1516—1550 osm měst a městeček — Jáchymov, Měděnec, Oloví, Loučná, Hora Sv. Kateřiny, Abertamy, Pernink a Vejprty. K nim je třeba připočítat další dvě — Boží Dar a Horní Blatnou, které připadly k českému území po úpravě hranic se Saskem v roce 1547.⁷ Proto můžeme toto období právem nazvat vrcholem urbanizačního procesu v českém Krušnohoří. K devíti starším městským lokalitám přibylo dalších deset. Jelikož se 2. polovina 16. století jeví ve vývoji českého Krušnohoří jako období stagnace a úpadku, snížil se i počet a význam

nově vznikajících báňských městských lokalit. Přibližně do roku 1570 vzniklo sice dalších pět nových báňských městeček, ale po tomto roce již žádné.

Lze tedy v českém Krušnohoří počítat do roku 1620 s 24 lokalitami městského charakteru. Jestliže v Čechách činil přírůstek nových městských lokalit v období mezi Lipanami a Bílou horou zhruba 120,⁸ potom současný přírůstek 16 nových měst a městeček v českém Krušnohoří znamená zhruba 13 % z celkového počtu. Srovnáním rozlohy našeho Krušnohoří, které tvořilo přibližně 2 % území Čech, vyvstane zřetelně nadprůměrná intenzita krušnohorského urbanizačního procesu. To potvrzuje nepřímou i platnost důležitého názoru Josefa Janáčka,⁹ že totiž v české části Krušnohoří se vytvořila v předbělohorské době mimořádná spotřební oblast.

III.

Otázku řemeslné výroby v českém Krušnohoří před Bílou horou dosud nikdo zevrubně nestudoval. Nejvíce pozornosti jí bylo věnováno v monografiích o historii jednotlivých zdejších měst a městeček nebo v pracích věnovaných úzké speciální problematice společenského vývoje. Žádná z nich si však nemohla pro svoje lokální zaměření položit otázku o vztazích řemeslné výroby a hornictví v krušnohorských městech.

Ze současných autorů se ani Josef Janáček ve své práci o řemeslné výrobě českých měst v 16. století nezabýval přímo postavením řemesla v báňských městech v Krušnohoří a tato otázka zůstala až na příležitostné zmínky mimo oblast jeho výzkumu.¹⁰ Janáčková práce má však pro tuto problematiku zásadní význam jakožto východisko metodického postupu. Proto je třeba si vedle základní otázky o vztahu řemeslné výroby v Krušnohoří k hornictví položit ještě otázku další, zda se řemeslo v báňských městech a městečkách vyvíjelo obdobně jako na ostatním území Čech a do jaké míry zde můžeme najít v jeho vývoji specifické prvky.

Ukazuje se, že podstata řemeslnícko výrobní struktury báňských městských lokalit a zdejšího vývoje řemeslné výroby může být nejschůdněji objasněna rozбором vývoje tamějších cechovních organizací. Cechovní organizace zasahovaly do vývoje výroby jednak svou funkcí ekonomickou, jednak jako důležitý činitel chránící výrobu ve městě před konkurencí výroby mimoměstské. Proto lze, i když v omezené míře, považovat každé vytvoření cechovní organizace za snahu o ovládnutí výroby v rozsahu místního trhu a za vyjádření aspirace vyloučit z ní jakoukoliv výrobu jinou. Rozvoj cechovnictví v městech a městečkách zobrazuje proto v přeneseném významu rozvoj výroby pro místní trh. Je však třeba mít na zřeteli, že použití cechu jako statistické jednotky je velmi omezené. Charakter dochovaných pramenů však nutí přijmout tuto nedokonalou metodu a výsledky zkoumání nutno proto považovat pouze za zjištění převažující vývojové tendence.¹¹

Z 24 městských lokalit bylo možno v přijatelné míře sledovat vývoj cechovní organizace v osmi městech a městečkách — Krupce, Jindřichovicích, Přísečnicí, Hrobu, Jáchymově, Hoře Sv. Kateřiny, Mikulově a Výsluní. Z několika důvodů lze tuto skupinu považovat za dostatečně reprezentativní ke stanovení závěrů pro celou českou krušnohorskou oblast. Předně jsou v ní zastoupeny lokality vzniklé ve všech základních fázích vývoje této oblasti v předbělohorské době. Uvedená města též představují soubor rozličných sídlišť co do velikosti a konečně i geograficky jsou situována ve všech hlavních částech českého Krušnohoří.

Nejobecnější pohled na vývoj cechovních organizací jednotlivých zkoumaných měst nám umožní tabulka, zachycující je ve čtyřech časových úsecích, sice nestejně dlouhých, ale výrazně charakterizujících jednotlivé etapy společensko ekonomického vývoje v této oblasti.

Jméno lokality	Vznik města	Vznik cechovních organizací			
		do 1450	1451—1515	1516—1550	1551—1620
Krupka	1330	—	4	—	4
Jindřichovice	poč. 14. st.	—	—	—	5
Přísečnice	1351	—	—	—	3
Hrob	před r. 1450	—	—	—	4
Jáchymov	1520	—	—	4	20
Hora sv. K.	1528	—	—	—	2
Mikulov	1554	—	—	—	3
Výsluní	1585	—	—	—	2

Rozvoj cechovníctví je z tabulky zřetelně patrný. Nepřekvapuje, že v období před rokem 1450 není zjištěn ani jediný cech. Jejich existence v této době byla všeobecně řídkým zjevem a ekonomická struktura tehdy osídlené části českého Krušnohoří k tomu nevytvářela vhodné podmínky. Až do poloviny 16. století je výskyt cechovních organizací jen sporadický, přičemž jak Krupku, tak Jáchymov nelze řadit k průměrným městům této oblasti. Teprve v úpadkovém období krušnohorského hornictví jsme svědky rychlého růstu počtu cechů. Lze proto konstatovat, že v období 1551—1620 se vytvořil v české části Krušnohoří základ řemeslnícko výrobní struktury.

V osmi zkoumaných lokalitách byly v období 1451—1515 zjištěny celkem čtyři cechy, a to všechny v Krupce. Jde o cech kovářů, řezníků, konvářů a ševců. V období 1516—1550 existovaly cechy v Krupce a v Jáchymově, v Krupce tytéž cechovní organizace jako v předcházejícím období, v Jáchymově cech krejčích, puškařů, ševců a řezníků. V období 1551—1620 zjišťujeme již ve všech zkoumaných lokalitách cechovní organizace. V Krupce k již existujícím cechům přibyl ještě cech pekařů, tkalců a dvojcech krejčích a postřihačů. Také počet jáchymovských cechů se zvýšil. Je doložen cech pekařů, zámečnicků, tkalců, dvojcech konvářů a postřihačů, dále cech cínořiců, sladovníků, mlynářů, bednářů, kovářů, zedníků, tesařů, kožešníků, truhlářů, kloboučnicků, řemenářů, hodinářů, provazníků, hrnčířů a kartounkářů. V Jindřichovicích se setkáváme s cechy krejčích, ševců a kovářů a s dvojcechem pekařů a mlynářů. V Přísečnici existovaly cechy pekařů, řezníků a ševců. V Hrobu působily cechovní organizace krejčích a ševců (dvojcech), dále řezníků a pekařů. V Hoře Sv. Kateřiny je zjištěn již jako existující dvojcech pekařů a mlynářů. Ve Výsluní byly dva cechy — řezníků a pekařů a v Mikulově tři — krejčích, řezníků a kovářů.

Jestliže sestavíme údaje o vývoji cechovních organizací do tabulky podle výrobních skupin, umožní nám to pohled na zkoumaný problém ještě z dalšího zorného uhlu.

Převažování cechovních organizací kovodělných řemesel v období do roku 1550 lze vysvětlit jejich užším či volnějším spojením s hornictvím. I když si tato odvětví neudržela ve 2. polovině 16. století své vedoucí postavení a přenechala je oborům potravinářským a oděvním, zůstala přesto na třetím místě. Fakt, že zjišťujeme v polovině zkoumaných měst cechovní organizace kovářů, ukazuje jejich důležitost. Je to specifická stránka vývoje krušnohorských městských lokalit, odlišná od vývoje v poddanských městech a městečkách na ostatním území Čech.

Výrobní skupina	Cechovní řemeslo	do 1450	1451—1515	1516—1550	1551—1620	Celkem
Potraviny	pekaři	—	—	—	7	17
	řezníci	—	1	1	6	
	mlynáři	—	—	—	3	
	sladovníci	—	—	—	1	
Oděvní	ševci	—	1	1	5	12
	krejčí	—	—	1	5	
	klobouč.	—	—	—	1	
	kožešn.	—	—	—	1	
Textilní	tkalci	—	—	—	2	4
	postřih.	—	—	—	2	
Kovodělná	kováři	—	1	1	4	10
	konváři	—	1	1	2	
	puškáři	—	—	1	1	
	zámečn.	—	—	—	1	
	hodináři	—	—	—	1	
	cínolijci	—	—	—	1	
Kožedělná	řemenáři	—	—	—	1	1
Dřevozpracující	truhláři	—	—	—	1	2
	bečváři	—	—	—	1	
Hlína, minerály	hrnčíři	—	—	—	1	1
Stavební	zedníci	—	—	—	1	2
	tesaři	—	—	—	1	
Drob. skupiny	provazníci	—	—	—	1	2
	kartounk.	—	—	—	1	
Celkem		0	4	6	51	51

Až do druhé poloviny 16. století byla řemeslnicko výrobní struktura české části Krušnohoří velmi slabá. Cechovní organizace existovaly jen ve dvou největších městech, Jáchymově a Krupce, a to ještě v omezené míře. Nelze předpokládat, že by v některém z nesledovaných měst vznikly cechy před polovinou 16. století. V některých z nich zjišťujeme cechovní organizace ve 2. polovině 16. století,¹² ale spíše se lze klonit k závěru, že v početnější skupině těchto lokalit se cechovní organizace tvořily až v pobělohorském období, např. v Měděnci, Vejprtech, či Místě.¹³ V 1. polovině 16. století můžeme připustit ve většině báňských městských lokalit pouze existenci jednotlivých necechovních řemeslníků.

Řemeslnicko výrobní struktura báňských měst a městeček se tedy v českém Krušnohoří podstatněji zformovala až v období 1551—1620. Ve srovnání s poddanskými městy a městečky na ostatním území Čech však byla daleko slabší. Nejzávažnější příčinou zde zřejmě byly jednostranné ekonomické rysy českého Krušnohoří a jeho zapojení do teritoriální dělby práce ve střední Evropě. Za druhé působila i krátká existence těchto lokalit. Řemeslo se zde mohlo vyvíjet proto jen velmi pomalu a v omezeném počtu odvětví.

Převaha potravinářských a oděvních oborů vyjadřuje převážnou orientaci zdejšího řemesla na místní trh. Mezi existujícími zde řemesly není ani jedno, jež by bylo alespoň potenciálně schopné produkce pro tzv. vzdálenější trhy.

Naopak dosavadní výzkum naznačuje, že do exportu mimo krušnohorské území v rámci vzdálenějších trhů zasahovaly v době úpadku hornictví obory, jež se vymykaly z normální řemeslnické struktury, především nová odvětví vznikající v době úpadku těžby. Jako jedno z prvních, navazující přímo na upadající těžbu, lze jmenovat výrobu kobaltových a vizmutových barev. Těžba kobaltové a vizmutové rudy se od poslední čtvrtiny 16. století neustále zvyšovala a v posledních letech před Bílou horou začala postupně převažovat nad těžbou rud stříbrných a cínových.¹⁴ Tyto dříve opomíjené rudy se staly dominujícími surovinami pro výrobu barev, exportovaných na vzdálenější trhy.

Toto nové odvětví je doloženo jednak v Horní Blatné, dále v Perninku a též přímo v Jáchymově. Dále se začala rozšiřovat výroba vitriolu. Zprávu o ní máme již z 1. poloviny 16. století v Měděnci a v okolí Chomutova, z 2. poloviny 16. století v Přísečnici.¹⁵ Jak výroba kobaltových a vismutových barev, tak i výroba vitriolu byla organizována mimo běžnou cechovní výrobu. Podobně tomu bylo, zdá se, i s dalším odvětvím jež se silně rozšířilo na české straně Krušných hor od konce 16. století, s paličkováním krajek.¹⁶ O této výrobě máme bohužel jen málo konkrétních zpráv a jen nepřímou lze doložit přítomnost jejích výrobků na vzdálenějších trzích.

Je třeba též prozkoumat, do jaké míry vzrůstal v českém Krušnohoří počet nových řemeslných odvětví, obzvláště odvětví úzce specializovaných, což nám pomůže zjistit prohlubování a stabilizování zdejší řemeslnicko výrobní struktury. Výzkum bylo lze provést opět v osmi městských lokalitách, bohužel kryjících se jen z části se skupinou použitou v souvislosti se zkoumáním vývoje cechovních organizací. Jde o Krupku, Jindřichovice, Kraslice, Hrob, Jáchymov, Horu Sv. Kateřiny, Pernink a Horní Blatnou. Také tuto skupinu lokalit lze považovat za dostatečně reprezentativní.

Počty zjištěných řemeslných odvětví nejsou úplné. Protože byl k dispozici pouze materiál z 2. poloviny 16. století, nešlo sledovat tuto otázku v jednotlivých obdobích a bylo třeba se spokojit pouze s výsledným stavem k roku 1620.¹⁷

Jméno lokality	Potr.	Oděvy	Textil	Výrobní skupiny			Minerál.	Stav.	Ostat.
				Kovo	Kůže	Dřevo			
Krupka	3	2	2	11	1	1	—	—	—
Jindřich.	3	3	3	4	—	4	2	—	—
Kraslice	3	3	—	5	1	2	1	1	—
Hrob	4	2	1	2	—	2	1	—	—
Jáchymov	4	4	2	9	3	3	1	2	4
Hora Sv. K.	3	2	—	4	—	4	2	5	—
Pernink	3	—	—	1	—	—	—	2	—
Hor. Blat.	3	—	—	3	—	2	1	4	1
Čelkem	26	16	8	39	5	18	8	14	5

Kovodělná řemesla, ačkoliv je nemůžeme počítat mezi tzv. řemesla silná, byla nejvíce diferencovanou výrobní skupinou. To potvrzuje dřívější závěr o důležitosti kovodělných řemesel v krušnohorské oblasti, učiněný na základě rozboru vývoje cechovních organizací.

Ve 2. polovině 16. století se počínáme v českém Krušnohoří setkávat i v menších městech s poměrně úzce specializovanými řemeslníky:

Krupka — jehlař, platněř, kosař

Jindřichovice — puškař, černobarvíř, provazník

Kraslice — podkovář, provazník

Hrob — košíkář, podkovář, černobarvíř

Jáchymov — puškař, hodinář, provazník, jehlař, knihvazač, brašnář, výrobce lahví, zvonář

Hora Sv. Kateřiny — výrobce rour, soustružník, šindelář, kamnář

I to je dokladem prohlubující se struktury řemeslné výroby českého Krušnohoří ke konci předbělohorského období.¹⁸

IV.

Dnes již patří k obecným poznatkům, že z hlediska odbytu řemeslných výrobků je třeba rozlišovat v místním trhu dva okruhy, místní trh v užším smyslu, zahrnující vlastní areál města a bezprostřední území na předměstích za branami, označovaný též jako trh městský, a místní trh v širším smyslu, tj. město a jeho celé zemědělské zázemí.¹⁹ K výraznějšímu odlišení obou okruhů docházelo jen za mimořádných situací, vymykajících se z normálního měřítka feudální ekonomiky. Taková situace nastala v českém Krušnohoří v průběhu 16. století. Její bezprostřední příčiny lze spatřovat ve slabém nebo vůbec neexistujícím zemědělském zázemí nově vzniklých městských lokalit a v mimořádných spotřebních podmínkách. Oba dva momenty znemožňovaly a nebo alespoň zřetelně omezovaly realizaci společenské dělby práce, tzn. že znemožňovaly a nebo omezovaly vznik a upevnění místních trhů báňských krušnohorských měst v širším smyslu. Aby byla při zemědělské nesoběstačnosti krušnohorského území umožněna existence hornického osídlení a jeho báňská produkce, musela být uskutečňována základní dělba práce mezi městskou a zemědělskou výrobou nikoliv v rámci místních trhů, ale na úrovni trhů vyšších, především zemského. Produkty chybějícího a nebo jen nedostatečného zemědělského zázemí báňských měst a městeček, musely být nahrazeny dovozem ze zásobovacích oblastí v rámci širší teritoriální dělby práce.

Do privilegovaných a hospodářsky nerozvinutých měst a městeček se z počátku dováželo prakticky všechno zboží. Zjištěný zvětšující se počet cechovních organizací a řemeslných odvětví ve 2. polovině 16. století je však dokladem toho, že se vztahy v rámci místních trhů krušnohorských městských lokalit postupně upevňovaly, většinou však jen místních trhů v užším smyslu, tj. trhů městských.²⁰ V jejich rámci se na základě dodávek surovin ze zásobovacích oblastí vyrábělo potřebné zboží potravinářské nebo spotřební.

Řemeslné výrobě se za jistých podmínek dařilo prosazovat své výrobky na vyšších trzích. Ovšem začít musela výrobou pro místní trh. Opačný vývoj nebyl možný.²¹ Toto zjištění je třeba považovat za výchozí bod našeho zkoumání vztahů místní výroby v českém Krušnohoří k vyšším formám trhů. Oblastní forma trhu, i když ji počítáme mezi tzv. trhy vzdálenější, musí však být považována za kvalitativně odlišnou od trhu zemského a mezinárodního.²²

Přesto zůstává první konkrétní otázkou, na níž je třeba hledat odpověď, vztah krušnohorské místní výroby k trhům oblastním. Počet řemeslných odvětví, která na tyto trhy mohla proniknout, lze na základě rozboru jejich situace považovat za minimální. Jediné město, kde byl zjištěn tento předpoklad, je Krupka. O dojíždění krupských řemeslníků na jarmarky do okolních měst máme přímé zprávy. Okruh míst, kam jezdili, zahrnoval minimálně Duchcov, Bílín, Teplice a Ústí n. L. a to nebyla pravděpodobně všechna. Šlo o soukeníky, řezníky a koželuhy.

V 1. polovině 16. století se setkáváme s existencí cechovních organizací už jen v Jáchymově. Je třeba si proto položit otázku, zda i v tomto městě byly

podmínky pro proniknutí místní výroby na oblastní trhy okolních měst. Na rozdíl od Krupky pro to doposud nemáme přímé prameny. Ani celková charakteristika jáchymovské výroby tomu však nenasvědčuje, především pro stále napjatou situaci v zásobování. I když dodávky od okolních zemědělců, především z krajiny okolo Ostrova, do města docházely,²³ jejich množství a hlavně omezený sortiment nemohly dostačovat místní poptávce. V souvislosti s tím se v Jáchymově nemohly ani vytvořit podmínky pro pronikání jednotlivých odvětví výroby pro místní trh na oblastní trhy okolních měst.

Mezi tzv. silnými řemesly osmi zkoumaných městských lokalit českého Krušnohoří²⁴ nebylo zjištěno ani jedno, jež by mělo potenciální předpoklady pro proniknutí na zemský trh ještě před Bílou horou (kloboučníci, sladovníci, soukeníci, tkalci, hrnčíři). Stupeň vývoje dosažený krušnohorskou výrobou v sobě ještě neobsahoval potřebné předpoklady. Tento v podstatě správný soud však nevylučuje existenci výjimečného případu, kterým bylo sladovnické řemeslo v Přísečnici.²⁵ Vývoz jeho výrobků za hranice do Saska měl zřejmě charakter zemského trhu.

V.

Zkoumání vývoje řemeslné výroby v krušnohorských báňských městech a městečkách ukázalo, že se zde většinou projevovaly podobné základní znaky jako ve vrchnostenských městech a městečkách na ostatním území Čech. Rozdíl lze spatřovat jednak v celkové slabosti zdejší řemeslnícko výrobní struktury, jednak v mimořádné síle kovodělných řemesel v jejím rámci. Řemeslnícko výrobní struktura se v českém Krušnohoří celistvěji zformovala až v době úpadku hornictví během 2. poloviny 16. století, hlavně však od přelomu 16. a 17. století. Výroba byla převážně zaměřena na místní trh, který se zde projevoval především jako místní trh v užším smyslu, tj. trh městský. Jen výjimečně se setkáváme s případem existence odvětví produkujícího pro trh oblastní — Krupka, řezníci, soukeníci, koželuzi, nebo zemský — Přísečnice, sladovníci. Celkově lze stav řemeslné výroby na území českého Krušnohoří charakterizovat jako opožděný proti ostatnímu českému území, a to jak v rozvoji do šíře, tak v rozvoji výroby pro tzv. vzdálenější trhy.

Ke konci předbělohorského období se podstatně změnil jak export, tak import krušnohorského ekonomického rajónu. V souvislosti s úpadkem těžby přestaly být drahé a obecné kovy převážně vyváženým zbožím z této oblasti. Naopak vlivem nových výrobních odvětví se na přední místo dostal vývoz kobaltové a vizmutové barvy, paličkovaných krajek atd.

Podobně se změnila i vnitřní skladba dováženého zboží do českého Krušnohoří. Úpadek těžby způsobil, že již nebylo třeba dovážet suroviny pro hornictví a ekonomické upevnění krušnohorských měst a městeček s sebou přineslo pouze nutnost dovozu surovin pro výrobu potravinářského a spotřebního zboží. Jak vidno, neznamenal úpadek krušnohorské báňské oblasti konec jejího zapojení do širší teritoriální dělby práce. Jen se změnila struktura tohoto zapojení.

Poznámky

- 1 Srovnej „Handbuch der historischen Stätten Deutschlands,“ VIII. Sachsen. Stuttgart 1965.
- 2 Srovnej Petr Jančárek, Města českého Krušnohoří v předbělohorské době. Příspěvek ke studiu jejich sociální struktury. Ústí n. L. 1971, str. 39 a dal.

- 3 Tamtéž, str. 36 a dal.
- 4 Srovnej J. Petráň, K problémům tzv. cenové revoluce ve střední Evropě. In: Numismatický sborník, VIII. Praha 1984.
- 5 Petr Jančárek, c. d., str. 16.
- 6 Josef Janáček, Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu. Praha 1963, str. 20.
- 7 Jan Kořan, Přehledné dějiny čs. hornictví. I. Praha 1955, str. 104.
- 8 A. Míka, Poddaný lid v Čechách v 1. polovině 16. století. Praha 1960, str. 72.
- 9 Josef Janáček, c. d.
- 10 Josef Janáček, Řemeslná výroba v českých městech v 16. století. Praha 1961.
- 11 Srovnej Josef Janáček, c. d., str. 172.
- 12 Např. v Horní Blatné existovaly blíže neoznačené řemeslnické cechy k roku 1563 — SÚA Praha, fond VHÚ Jáchymov, kart. č. 2 (č. 10).
- 13 R. Wenisch, Heimatkunde des Bezirkes Komotau, IV. 7. Zunftwesen, str. 14 a F. J. Stocklów, Der Bezirk Kaaden in seiner Gegenwart und Vergangenheit. Kaaden 1890, str. 219 a d.
- 14 Jiří Majer, Těžba stříbrných rud v Jáchymově v 16. století. In: Sborník NTM, V. Praha 1968, str. 233.
- 15 Petr Jančárek, c. d., str. 85.
- 16 S. Sieber, Geschichtliches von der Spitzenklöppelei im böhmischen Erzgebirge. In: Bohemia, Bd. IV. München 1962, str. 199 a d.
- 17 Pro Krupku sloužila za základní informaci práce Hallwichowa a aktový materiál fondu Krupka v OA Teplice. V případě Jindřichovic jsem vycházel z rozboru tří městských knih a z údajů v práci Brandlově a Kirchbergerově o této lokalitě. Pro Kraslice se stala základem městská a soudní kniha. U Hrobu bylo třeba vycházet z různorodého aktového materiálu z OA Teplice a SOA Litoměřice. V případě Jáchymova pomohla monografie H. Lorenze a aktový materiál fondu MM v SÚA Praha. Hlavním zdrojem informací pro Horu Sv. Kateřiny se staly městské počty tohoto města, uložené v OA Most. V případě Perninku poskytl informace sborník Das Erzgebirge und sein Vorland a pro Horní Blatnou byly nalezeny údaje v práci E. Matthese Die Anfänge der Bergstadt Platten (Bohemia, Bd. I. München 1960 a aktový materiál fondu VHÚ Jáchymov z SÚA Praha doplnil tuto informaci).
- 18 Srovnej P. Jančárek: c. d., str. 87.
- 19 Josef Janáček, Přehled vývoje řemeslné výroby..., str. 25.
- 20 Tamtéž, str. 113—114.
- 21 Josef Janáček, Řemeslná výroba..., str. 25.
- 22 Tamtéž.
- 23 Tato skutečnost je doložena jednak v nových jáchymovských městských statutech z roku 1541, kde je uveden přímý zákaz kupovati domácí nebo cizí zboží, nebo potraviny, které sedláci do Jáchymova na trh přivážejí, jako vejce, sýr, máslo, slepice, husy, len, plátno atd. před branami, na ulicích nebo v domech. Podobně i pramen nenormativní povahy, zpráva ze shromáždění jáchymovských těžařů r. 1563, uvádí, že překupníci denních potřeb a potravin, které sedlák má přinášeti na trh, toto zboží citelně zdražují.
- 24 Srovnej Petr Jančárek, c. d., str. 80 a dal.
- 25 SÚA Praha, fond MM-5-82/1563, č. 139—45 a Petr Jančárek, c. d., str. 117.

Zusammenfassung

Die handwerkliche Produktion im böhmischen Erzgebirge in der Zeit vor der Schlacht am Weissen Berg

Seit der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts erlebte das europäische Bergbauwesen einen mächtigen Aufschwung, der sich vor allem in Mitteleuropa, besonders im Erzgebirge äußerte. Auf beiden Seiten der Landesgrenze, in Sachsen rascher als in Böhmen, stieg der Abbau von Silbererz und Erzen der unedlen Metalle, besonders des

Zinns. Das Erzgebirge erlebte einen starken Zustrom neuer Bevölkerung und es entstand hier eine Reihe neuer Städte, Marktflecken und Dörfer.

Das Böhmisches Erzgebirge wurde seit dem ersten Jahrzehnt des 16. Jahrhunderts zu einem bedeutsamen ökonomischen Grubenrayon und einem wichtigen Verbrauchsgebiet mit hoher Bevölkerungsdichte, die sich im Rahmen der territorialen Arbeitsteilung aus entfernteren Märkten vervielfachte. Der Gipfel des Urbanisierungsprozesses fällt hier in die Zeit 1516—1550, als insgesamt 10 neue Stadtsiedlungen entstanden, also mehr als in der vorhergehenden und folgenden Zeit zusammengenommen, wobei die Entstehung der außerordentlichen Bergstadt Jáchymov (Joachimsthal) als besonders wichtig gelten kann. In der Zeit vor der Schlacht am Weißen Berg existierten auf der böhmischen Erzgebirgssseite 24 Orte städtischen Charakters und das genannte Gebiet beteiligte sich mit 13 % an der Entstehung der bisher bekannten neuen obrigkeitlichen Orte städtischen Charakters in ganz Böhmen. Nachdem das Böhmisches Erzgebirge aber nur annähernd 2% des böhmischen Territoriums umfaßt, erkennt man die hohe Intensität des dortigen Urbanisierungsprozesses.

Der Großteil der neuen staädtischen Siedlungen entstand als Stadt oder privilegierter Marktflecken, der erst im Laufe der Entwicklung den ökonomischen Charakter einer Stadt gewann. Die Notwendigkeit, die Versorgung der hiesigen Bergbaustädte zu sichern, führte im Laufe des 16. Jahrhunderts zur schrittweisen Konstituierung einer lokalen Handwerksproduktion und zur Festigung der lokalen Märkte. Die objektive Schwäche der Landwirtschaft im böhmischen Erzgebirge verhinderte oder beschränkte die Entstehung und Festigung der lokalen Märkte im breiteren Wortsinn. Man darf deshalb begründeterweise voraussetzen, daß diese Märkte in den meisten Fälle nur Märkte im engeren Wortsinn, also städtische Märkte gewesen sind, in deren Rahmen aus importierten Rohstoffen des Versorgungshinterlands hergestellte Lebensmittel und Verbrauchsgüter abgesetzt wurden.

Die Untersuchung der Entwicklung der handwerklichen Erzeugung in den erzgebirgischen Bergbaustädten im Rahmen der Zunftorganisationen hat erwiesen, daß hier ähnliche Merkmale zutage traten wie in den obrigkeitlichen Städten und Marktflecken der übrigen Gebiete Böhmens, mit dem einzigen Unterschied, daß im Böhmisches Erzgebirge die metallbearbeitenden Gewerbe an vorderer Stelle standen. Die handwerkliche Erzeugungsstruktur vervollständigte sich im Böhmisches Erzgebirge erst in der Verfallszeit des Bergbaus, während der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts, vor allem an der Wende vom 16. und 17. Jahrhundert. Die Produktion war auf den Lokalen Markt eingestellt und nur ausnahmsweise begegnet man Handwerkszweigen, die für den Jahrmarkt (Krupka: Fleischer, Tuchmacher Gerber) oder der Landssmarkt (Přísečnice: Mälzer) produzierten. Im großen und ganzen kann man das Niveau der handwerklichen Erzeugung der Erzgebirgsgegend im Blick auf das übrige Böhmen als verspätet ansehen, und dies sowohl in der Entwicklung in die Breite als auch in der Entwicklung für die sogenannten entfernten Märkte.

Gegen Ende der Epoche vor der Schlacht am Weißen Berg änderte sich der Export, aber auch der Import des erzgebirgischen Grubenrayons. Im Zusammenhang mit dem Verfall des Bergbaus hörten die Edelmetalle und unedlen Metalle auf, den erstrangigen Exportartikel vorzustellen. Im Zuge der Entstehung neuer Produktionszweige gelangte die Ausfuhr von Kobaltfarbe, Klöppelspizen u. a. in den Vordergrund.

Aber auch die innere Struktur der in das Erzgebirge eingeführten Ware änderte sich. Die Abnahme der Förderung bewirkte, daß es nicht mehr notwendig war Rohstoffe für den Bergbau zu importieren, und die ökonomische Stabilisierung der erzgebirgischen Städte und Marktflecken erzwang die Einfuhr von Rohstoffen für Nahrungsmittel und sonstige Verbrauchsware. Wie man sieht, ist es zu quantitativen und qualitativen Änderungen der Eingliederung des besprochenen Gebiets in die breitere territoriale Arbeitsteilung gekommen.